

İslami Kökenciliğin Bir Tezahürü: Mealcilik

MUSTAFA ÖZTÜRK
DOÇ.DR., ÇUKUROVA Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Giriş

Mealcilik, kendine has lehçesiyle Türkiye’de temayüz etmiş bir dinî söylem tarzıdır. Esasen bu söylem, iki yüz yıllık bir geçmişe ve hatırı sayılır bir birikime sahip İslamcılık ideolojisi içindeki neo-selefi damarın ekstrem bir formu olarak değerlendirilebilir. Ancak, burada ivedilikle belirtmeliyiz ki ‘Mealci’ ve/veya ‘Mealcilik’ nitelendirmesi, İslam mezhepler tarihi kaynaklarında geçen birçok isim ve sıfatta olduğu gibi, muhaliflerce üretilmiştir. Başlangıçta menfi tedailere sahip olan mealcilik sözcüğündeki pejoratiflik zaman içerisinde yumuşamaya başlamış ve sonunda Nakşibendilik, Nurculuk, Süleymancılık gibi oldukça alışıldık bir çağrışım kazanmıştır.

Bu çalışmaya konu olan söylemi, Kur’ancı-Mealci şeklinde nitelendirmek belki daha doğrudur. Çün-

kü kendilerine Mealci diye işaret edilen insanlar, bidayette salt meal okumak gibi bir düşünceyle yola çıkmamışlardı. Bu sebeple, en azından başlangıç itibarıyla Mealci diye tesmiye edilmeleri doğru değildi. Mealci diye anılan insanların bidayetteki amacı, metin-merkezci bir anlayıştan hareketle Kur'an'ı bizzat Kur'an'dan anlamaktı. Ancak bu yola baş koyan birçok insanın Arapça bilmemesi, Kur'an'ı kendi dilinden anlamayı imkânsız kılıyordu. Kısa sürede Arapça öğrenmek de pek mümkün gözüküyordu. İşte bu nakisa, her nasılsa anlamın salt metinde içkinliğine inanmış olan Kur'ancı zevatin zorunlu olarak meallere yönelmesi sonucunu doğurdu. Bu evrede meallerin ne tür illetlerle malul olduğu da muhtemelen pek bilinmiyordu.¹

Derken, muhalif çevrelerden şöyle bir eleştiri geldi: Kur'ancılar her ne kadar Kur'an'a dönmek ve böylece İslam'ı asıl kaynağından anlamak gerektiği fikrini savunsalar da gerçekte okudukları Kur'an değil, onun Türkçe mealidir. Kaldı ki meal, terimsel olarak anlamın eksik aktarılması demektir. Dolayısıyla Kur'an'a dönüş adına esas ittihaz edilen şey, bizatihi Kur'an ya da Allah'ın muradı olmaktan öte insanların akli yetileri, ilmî birikimleri nispetinde ve aynı zamanda mezhebî ön kabulleri paralelinde Kur'an'dan istihraç ettikleri/edebildikleri mânâlardan ibarettir. Hülâsa, her meal aslında bir yorumdur.

Doğrusu, muhalif çevrelerin bu eleştirisi çok haklıydı. Gerçi her mealin bir yorum olduğu gerçeği Kur'ancı-Mealci zevat tarafından da muhtemelen fark edilmişti; fakat bizzat kendi sözleriyle de sabit olduğu üzere, Kur'an'ı mealler vasıtasıyla anlamaya çalışmak en azından başlangıçta Arapça bilmemekten kaynaklanan bir mecburiyetti.

Kur'ancı-Mealci Söylemin Tarihçesi

Kur'ancı-Mealci söylemin kendini fark ettirmesi 1970'li yılların ortalarına rastlar. Ancak söylemin bu tarihten önce bir teşekkül ve/veya bir tür mayalanma evresinden geçtiği söylenebilir. Şöyle ki 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de milliyetçi, mukaddesatçı ve aynı zamanda devletçi İslam anlayışından kendini ayırtırmaya çalışan tenkitçi, reddiyeci ve hatta devrimci olma isteğine sahip bir Müslüman kimliğinin inşasına yönelik çabalar zuhur etti. Yine aynı yıllardan itibaren Türkiye ve Orta Doğu'daki sosyalist hareketlerin gelişimine paralel olarak Seyyid Kutub ve Mustafa Sibai gibi çağdaş Müslüman düşünörlere ait muhtelif kitapların Türkçeye tercüme edilmesi, söz konusu çabalara hız ve heyecan kazandırdı.² Bu arada Türkiye'deki birçok Müslüman da gerek İslam noktai nazarından devlet, sosyal adalet, sosyalizm, kapitalizm gibi ko-

¹ Osman Kayaer, "İslami Uyanış ve Mealcilik", (yayımlanmamış makale), s. 2.

² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Yücel Bulut, "İslâmcılık, Tercüme Faaliyetleri ve Yerlilik", [*Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslâmcılık*, cilt: 6, cilt editörü: Yasin Aktay, İletişim Yayınları, İstanbul 2004 içinde], s. 915-921. Bu eser daha sonraki atıflarda kısaca "İslâmcılık" olarak zikredilecektir.

nuları gerekse İslam'ın bütün bu konulara dair söyleyecek sözü bulunduğunu anılan kitaplar sayesinde öğrendi.

1960'tan sonra Türkiye'de bütün siyasi yönelimleri az çok besleyen görelî özgürlük ortamında muhtelif eserleri Türkçeye tercüme edilen çağdaş Müslüman düşünürler arasında özellikle Seyyid Kutub'un *Fî Zilâli'l-kur'ân* tefsiri (çev. Bekir Karlığa vd., Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1968-1977) ile *Yoldaki İşaretler* (çev. Abdülkadir Şener, Hilal Yayınları, Ankara 1966) eseri, başlangıçta milliyetçi-muhafazakâr-mukaddesatçı gelenekten beslenmiş olmakla birlikte³ zaman içerisinde daha saf, daha rafine bir İslam arayışına koyulan ve bu arayışın sonunda İslam'ın ana kaynağına dönüş fikrine vasil olan Kur'ancı-Mealci zihniyetin o günkü taleplerini büyük ölçüde karşılamıştır. Bu dönemdeki tecrübeler Kur'ancılığın meşhur aksiyonerlerinden biri olan Kemal Kelleci tarafından şöyle özetlenmiştir:

O zamanlar Elmalılı'yı anlayabilecek birikimde kimse yoktu. Konyalı Mehmet Vehbi Efendi'nin tefsiri de oldukça ağırdı. Biz baktık Türkçe tefsirlerden olan Elmalılı'yı, Vehbi Efendi'yi anlayamıyoruz, bunun üzerine Kur'an'ı anlamak için bir arayışa girdik. İsmail Hakkı Şengüler ve Bekir Karlığa ile tanıştım o zamanlar. Onlar Seyyid Kutub'un *Fî Zilâl*'ini tercüme ettiler. Baktı ki bu tefsir diğerleri gibi değil; anlaşılıyor. Bayram ettik. Kutub'u okuyunca Kur'an beni çarptı. Artık Kur'an'ı anlamada çok önemli bir kaynak daha vardı elimizde.

Bu dönemde, *Fî Zilâl*'i okurken mealleri beni çarpıyordu. Mealleri çok net anlaşılıyordu. Ben mealleri defterlere yazıyordum ve bu mealler üzerinde çalışmalar yapıyordum.⁴

Bu sözler, hem Kur'ancılığın erken döneminde Seyyid Kutub'un müstesna bir yere sahip olduğunu işaretlemekte hem de o dönemde Kur'an'ı mealler vasıtasıyla anlamaya çalışmanın Arapça bilmemekten, dolayısıyla İslami ıstılahata vukufiyetsizlikten mütevellit bir mecburiyet olduğuna tanıklık etmektedir. Bu noktada, Arapça konusundaki nakışının Kur'ancı-Mealci söylemin sonraki evrelerinde, diğer bir deyişle,

³ İlk kuşak Kur'ancılar, İslamcılığın gerek kendisini gerekse taleplerini siyasi bir dille anlatmaktan imtina ettiği dönemlerdeki bir dizi ideolojik uğraktan geçmiştir. Daha açıkçası bu kuşak, İslam'ı milliyetçi-muhafazakâr söylemle birleştiren Necip Fazıl Kısakürek ve *Büyük Doğu Dergisi*, "Müslüman Anadolu sosyalizmi" ve "Anadolu İslam sosyalizmi" gibi ilginç kavramlaşmalarıyla tanınan Nurettin Topçu ve *Hareket Dergisi*, İslam medeniyetini tüm veçheleriyle yeniden ihya etmeyi amaçlayan Sezai Karakoç ve *Diriliş Dergisi* gibi mukaddesatçı-muhafazakâr İslam anlayışını benimsemiş mekteplerde yetişmiştir.

⁴ Kemal Kelleci, "Kur'an'a Adanmış Bir Ömür" Başlıklı Söyleşi, *İslâmiyât-Kitâbiyât Bülten*, sayı: 16, Temmuz-Eylül 2005, s. 7. Seyyid Kutub'un gerek hadis ilmindeki bilgisinin yetersizliği, gerek zayıf ve uydurma rivayetlere karşı hassasiyeti, gerekse eserin yansının hapisane ortamında yazılması sırasında hadis kaynaklarına başvurma imkânının bulunmaması gibi sebeplerle *Fî Zilâl*'de Kur'an'ın Sünnet'le tefsirine çok az yer verilmiş, işâri-tasavvufi yorumlara ise hiç değinilmemiştir. Bu itibarla *Fî Zilâl* tefsiri Kur'an'ı Kur'an'la yorumlama çabasının bir ürünü olarak nitelendirilebilir ve erken dönem Kur'ancı-Mealci zihniyetin beğenisini özellikle bu vasfıyla kazanmış olabilir.

merkezden (Ankara'dan) taşraya yayıldığı dönemlerde de kayda değer bir problem olarak varlığını muhafaza ettiği söylenebilir. Ayrıca, söylemin genelde İslam ilim ve kültür geleneğine, özelde de klasik kaynaklara yönelik eleştirel tavrını; bir yönüyle, Arapça bilmemekten kaynaklanan kifayetsizliği ön plana çıkarmama, diğer yönüyle de kolaycılığa kaçma çabası olarak teşhis etmek de mümkündür.

Kur'ancı-Mealci söylem, 1970'li yıllarda umumiyetle sosyal bilimlere yatkınlığıyla temayüz eden entelektüel bir genç kuşak tarafından gündeme taşındı. İlegal örgütlenme fikrine karşı çıkan ve söylemlerini açıkça dile getirmeyi ilke edinen bu gençler, herhangi bir lidere bağlanmak yahut bir cemaat bünyesinde yer almak yerine bireyselliği, kişiye referans vermek yerine metne atıfta bulunmayı yeğlediler.⁵ Yeri geldiğinde etraflıca ele alınacağı üzere, salt Kur'an'a dönüş fikrini savundular. Bu bağlamda Kur'an dışındaki dinî kaynakların otoritesi reddedildi. Hemen her İslamcının diline pelesenk olmuş 'öze dönüş' söylemine kayda değer bir sistematik kazandırma çabasının öznesi olan bu gençler, geleneğin moderniteye yenik düşmesinin acısıyla yeni bir iktidarı gelenekle savaşıyorlardı. Bu anlamda politiktiler ve İslam dünyasındaki radikal çıkışlara da sempatiyle yaklaşıyorlardı. Ancak her türlü hiyerarşiyi, örgütsel ilişkiyi reddeden, kişiye değil, metne referans veren tutumları onları politik değil kültürel, cemaatçi değil bireyci bir İslam anlayışına sevk etti.⁶

1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi katı Sünni mezhepçiliği kısmen gözden düşürmek suretiyle Kur'ancı-Mealci söylemin etki alanını genişletti. Kur'ancılar İran'dan esen devrim rüzgârını da arkalarına alarak geleneksel Sünni-İslami anlayışları tasfiye edici görüş ve düşüncelerini daha kolay anlatma imkânına kavuştular. Bu arada Yaşar Kaplan da Kur'ancı-Mealci saflara katıldı. Yaklaşık bir yıl süren bu beraberlik sırasında *Aylık Dergi*'de Kur'ancı-Mealci görüşleri yansıtan yazılar yayımlandı.⁷

12 Eylül 1980'deki askerî darbeyi izleyen süreçte farklı İslamcı kesimler bir taraftan kamusal alana nüfuz ettiler, diğer taraftan da bu alanda üretilen değerlerden etkilenerek kayda değer bir değişim/dönüşüm geçirdiler. Bu süreçte genç kuşak entelektüel Müslümanlar modern dünyada tartışılan sivil toplum, demokrasi, insan hakları, özgürlük, çoğulculuk gibi birçok konuyu ülke gündemine taşıdılar. Ancak bu dönemde Kur'ancı-Mealci söylemden pek ses çıkmadı. Derken, 1986 Haziran ayında yayım hayatına başlayan ve yayım politikasını "sanatı düşünmeden, şiiri denemeden, akademik perspektifi insani cuyarıktan ayırmaksızın her alanda çalışmaya yer vermek"⁸ şeklinde belirleyen

⁵ Mealci söyleme göre bu özellikler Kur'an'ın hedeflediği insan tipine aittir. Bkz. Süleyman Kalkan, "Kur'an'ın Hedeflediği İnsan", *Kalem*, sayı: 2, Şubat-1988, s. 1.

⁶ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar*, Metis Yayınları, İstanbul 1990, s. 201-202.

⁷ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 203.

⁸ Metin Mengüşoğlu, "Kelime'nin İkinci Üç Ayı", *Kelime*, sayı: 7, Aralık-1986, s. 5.

Kelime Dergisi'nin hemen her sayısında Kur'ancı söylemin tezleriyle örtüşen bir dizi makale yayımlandı.

Bu makalelerde savunulan görüşlerle ilgili birkaç örnek kabilinden zikretmek gerekirse, anılan derginin ilk sayısında Hikmet Zeyveli'nin Ebu Kevser müstear ismiyle yayımladığı, "Hz. Peygamber [s.a.]'in Ümmetine Bıraktığı Rehber Ne İdi?" başlıklı makalede 'Sekaleyn Hadisi' incelenmiş ve sonuçta Hz. Ömer ve Hz. Âişe'den nakledilen, "Bize Allah'ın kitabı yeter!", "Size Kur'an yeter!" gibi sözlere de atıf yapılarak Hz. Peygamber'in ümmete sadece Kur'an'ı bıraktığı ifade edilmiştir.⁹ Yine Zeyveli'ye ait diğer bazı makalelerde de sîret ve hadis edebiyatı sorgulanmıştır. Mesela, "Râmûz el-Ehâdîs'in Tenkidi" başlıklı makalede bahse konu olan eser, hadis istismarının en açık belgesi olarak nitelendirilmiş ve bu bağlamda *Râmûz el-Ehâdîs*'in Hz. Peygamber'e iftiralarla dolu olduğu, kaynaklarının muteber olmadığı ve çevirisinde de çok ciddi tahrifler bulunduğu –ki bu değerlendirmeler bizce de doğrudur– belirtilmek suretiyle hadis ve rivayet kültürüne karşı ciddi bir mesafe bilinci oluşturmak gerektiğine işaret edilmiştir.¹⁰ Zeyveli bir diğer makalesinde de rivayet malzemesindeki zaafaların tespitiyle ilgili olarak şunları kaydetmiştir:

Sîret malzemesindeki zaafaların tespitinde birinci kriterimiz –her zaman ve her konuda olduğu gibi– Kur'an'dır. Yukarıda değindiğimiz gibi sîretin postulalarını Kur'an'da aramak zorundayız. Zira Kur'an yegâne 'Korunmuş' kitaptır. İkinci kriterimiz ise akıl ve muhakememiz olacaktır. Çelişkili anlatımlarda tercih yapmada –birinci kriterde bir açıklama bulunmaması halinde– akıl ve muhakemenin ölçü olması kaçınılmazdır. Bu ikinci kriter 'tevatür'ün olmadığı ve Kur'an'da bulunmayan her husus için geçerliliğini muhafaza eder.¹¹

Zeyveli sîret ve hadis tenkidi bağlamında her ne kadar Kur'an ve akıl kriterlerine vurgu yapmış olsa da, Hz. Peygamber'in güzel örneğinden, sîret ve sünnetinden müstağni kalınamayacağını belirtmeyi de ihmal etmemiştir.¹² Bu noktada Zeyveli'nin Kur'ancı-Mealci söyleme oldukça yakın bir çizgide durduğunu söylemek mümkün olmakla birlikte, geleneğe kopmadığını da belirtmemiz gerekir. Nitekim onun "geleneğe ciddi bir mesafe koymak ama aidiyet bağını koparmamak" şeklinde nitelendirilebilecek tavrını, ilmî ve ciddi bir üslubun hâkim olduğu makalelerinde kaynak gösterdiği metinlerden de anlamak mümkündür.

Kelime Dergisi'nin hemen her sayısında Muhammed Esed'in meal-tefsirinden tercüme edilen muhtelif metinler de yayımlanmıştır.¹³ Kahir ek-

⁹ Ebu Kevser, "Hz. Peygamber [s.a.]'in Ümmetine Bıraktığı Rehber Ne İdi?", *Kelime*, sayı:1, Haziran-1986, s. 21.

¹⁰ Hikmet Zeyveli, "Râmûz el-Ehâdîs'in Tenkidi", *Kelime*, sayı: 2, Temmuz-1986, s. 32-46.

¹¹ Hikmet Zeyveli, "Sîret Malzemesindeki Bazı Zaafılar", *Kelime*, sayı: 4, Eylül-1986, s. 36.

¹² Ebu Kevser, "Hz. Peygamber [s.a.]'in Ümmetine Bıraktığı Rehber Ne İdi?", *Kelime*, s. 27.

¹³ Bkz. Muhammed Esed, "Kur'an'da Sembolizm ve Mecaz", çev. Hikmet Zeyveli, *Kelime*, sayı: 1, Haziran-1986, s. 39-43; "Muqatta'ât", çev. Hikmet Zeyveli, *Kelime*, sayı: 2, Temmuz-1986,

seriyeti Hikmet Zeyveli ve M. Ali Baltası'na ait bu çeviriler sayesinde birçok insan Esed'in yorumlarından istifade etme imkânına kavuşmuştur. Ancak Esed'in hâkim geleneğe aykırı birçok görüşü dergi çevresinde beğeniyle karşılanmış olmakla birlikte, kimi ayetlere ilişkin yorumları, "Hoş olmayan bu şeyler inşallah bu sayıda son bulur," ifadesiyle başlayan tenkit yazısında da belirtildiği üzere, kimilerince istikrahla karşılanmıştır.¹⁴ Bu ve benzeri eleştirilere rağmen Esed'in 80'li yıllarda Kur'ancı söyleme çok büyük bir heyecan verdiği müsellemdir. Hatta denebilir ki Kur'ancılar birçok ayetin geleneksel yorumunu Esed'in kısmen Mutezile, kısmen Hint İslam modernizmi, kısmen de Menar ekolüne dayanan eklektik tefsir anlayışından ilham alarak tahlil ve tenkit etmişlerdir.

Kur'ancı-Mealci söylem, 1988 Ocak ayında yayım hayatına başlayan *Kalem Dergisi*'yle birlikte yeniden gündeme geldi. M. Ali Baltası, Mehmet Y. Soyalan, Mehmet A. Ersin, Süleyman Kalkan gibi ünlü mealcilere ait yazıları ihtiva eden bu dergi, gerçek anlamda ilk Kur'ancı-Mealci dergi olarak nitelendirilebilir. Anılan yazarlar entelektüel kimlikleri gereği 80'li yılların tartışma gündeminde yer alan demokrasi, insan hakları, çoğulculuk gibi konulardan pekâlâ haberdar olsalar da, dergide bu konulara değinmekten imtina etmişlerdir. Yine 80'li yılların gündemindeki başörtüsü, intifada gibi konular hakkında da yazıp çizmemişlerdir. Derginin tüm sayılarında ağırlıklı olarak Kur'an'ı anlamak ve Kur'an'a dönmek fikrini salık veren makaleler yayımlanmıştır. Bunun yanında, ilk Mekki dönemde nazil olan bazı sureler üzerine meal-tefsir çalışmaları ile din, şefaât, rızık, ilim gibi muhtelif Kur'an kavramlarının semantik tahlilini içeren yazılara yer verilmiştir. Bütün bu yazılarda bilhassa Sünni gelenekteki yaygın ve yerleşik görüşler kıyasıya eleştirilmiştir.

Söylemek istediği şeyin aktüel tartışmaların çok uzağında kalmasından dolayı *Kalem*, –yazarları tarafından da ifade edildiği üzere– marjinal bir dergi olarak kalmıştır. Hemen her satırında 'Kur'ani' kelimesinin geçtiği yazıların kahir ekseriyetinde hep aynı şeylerin söylenmesinden dolayı da uzun soluklu olamamıştır. İlk sayısı Ocak 88'de yayımlanan derginin yayın hayatı, Ağustos-Aralık 89 tarihli son sayısında yer alan değerlendirme yazısındaki, "...yeni dönem için *Kalem* size herhangi bir taahhütte bulunmuyor. Ama söyleyecek sözü ve bu sözleri söyleyecek gücü olduğu zaman yine çıkacaktır. III. yayın döneminde buluşabilmek ümidiyle Allah'a emanet olun." ifadeleriyle son bulmuş ve muhtemelen söyleyecek sözü olmadığı/kalmadığı için tarihe mal olmuştur.

s. 21-22; "Necm Suresinin İlk 18 Ayetlerinin Meal ve Tefsiri", çev. M. Ali Baltası, *Kelime*, sayı: 4, Eylül-1986, s. 23-25; "Nur Suresinin Üçüncü Ayeti ve Yorumu", çev. M. Ali Baltası, *Kelime*, sayı: 6, Kasım-1986, s. 43; "Maide 33 ve 34'üncü Ayetlerin Meal ve Yorumu", çev. M. Ali Baltası, *Kelime*, sayı: 7, Aralık-1986, s. 33-34; "The Message Of The Qur'an" [Önsöz], çev. Ahmet Ertürk, *Kelime*, sayı: 10, Mart-1987, s. 46-54.

¹⁴ Bkz. Muhammed Esed, "Maide 33 ve 34'üncü Ayetlerin Meal ve Yorumu", çev. M. Ali Baltası, *Kelime*, sayı: 7, Aralık 1986, s. 33-34 ve editörün sayfa 35-36'daki tenkit yazısı.

Daha önce de işaret edildiği gibi, *Kalem*, kendine biçtiği rol gereği sürekli olarak dindeki asıl ve tek kaynağın Kur'an'dan ibaret olduğu, bu yüzden mutlaka Kur'an'a dönülmesi ve dinî alanla ilgili her şeyin Kur'an'la sağlamanın yapılması gerektiği gibi konular üzerinde durulmuştur. Dergide Müslümanların güncel sorunlarına niçin değinilmediği meselesine gelince, bu konudaki en temel sebep, başörtüsü sorununa atfen şöyle izah edilmiştir:

İslami gerekliliklerin anlaşılabilmesi ve yaşanabilmesi yolunda bugüne değin oldukça yaya kalmış bir toplumda, lâ ilâhe illallah'ın Kur'ani anlamının anlaşılması, Kur'an'ın temel öğretisinin, sunduğu yaşam tarzının ve mücadele metodunun anlaşılması bir toplumda, Kur'an'da rasullerin örnekliğinde bir temel olarak görülmemiş bir konunun bir mücadele odağı haline gelmesinin yanlış olduğu kanaatindeydik.¹⁵

Bu gerekçelendirmenin şerhi şudur: Kur'an merkezli tevhid inancının sağlam bir şekilde inşa edilmediği bir toplumsal vasatta Müslümanların güncel sorunları üzerine konuşmak nafi bir uğraştır. Çünkü tevhid için verilmemiş bir mücadelenin onun gereklerinden biri için verilmesi anlamsız ve faydasızdır. Kaldı ki günöbirlik problemlerin bir araya getirdiği kalabalıkların sağlıklı bir yapı ortaya çıkardıkları görülmemiştir. Bu nedenle, insanlarımızın öncelikle Kur'an'ın istediği şekilde düşünüp Kur'an'ın istediği bir hayata talip olmaları gerekir. Tepkilerden oluşmuş bir din ve dolayısıyla tepkiler üzerine kurulmuş bir hayat, Müslümanlarla birlikte olup Kur'an/İslam adına kalıcı işler (salihat) yapma yolunda bize gerçek anlamda bir yarar sağlamaz.¹⁶

Ayakları yere basmadığından dolayıdır ki geçen zaman içerisinde hiçbir gelecek vaat etmediği anlaşılan bu fikriyatın esin kaynağı muhtemelen Seyyid Kutub'tur. Zira Kutub'un Kur'an ve İslam anlayışına göre de çağdaş toplumsal düzen, düpedüz cahiliye düzeni olduğu için, Müslüman araştırmacıların faiz, sigorta, nüfus planlaması gibi güncel sorunlarla uğraşmaları ve bütün bu sorunlara ilişkin fetva taleplerini karşılamaya çalışmaları abesle iştigaldir. Bugün yapılması gereken iş, toplumun güncel sorunlarına nasslardan çözümler üretmek değil, nasslardaki hükümlerin tam anlamıyla uygulanabileceği bir toplum inşa etmektir.¹⁷

Söylemin Temel İddiaları

Kur'ancı-Mealci söyleme göre İslam onca çeşnisine rağmen tek hakikatlidir ve bu hakikatin yegâne kaynağı da Kur'an'dır. Bu temel kabulden iki önemli sonuç tevhit etmektedir. İlki, İslam'da Kur'an'dan başka bir kaynak kabul etmemek; ikincisi de ilkinin muktezası olarak İs-

¹⁵ Lütfi Altınsu, "Ne Yapmak İstedik", *Kalem*, sayı: 19-24, Ağustos-Aralık 1989, s. 18.

¹⁶ Lütfi Altınsu, "Ne Yapmak İstedik", *Kalem*, sayı: 19-24, s. 19

¹⁷ Bkz. Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, çev. Salih Uçan ve dğr., İstanbul 1991, VI. 279-289.

lam'ın on beş asırlık ilmî ve kültürel birikimini ya da kısaca geleneği reddedip salt Kur'an metniyle yetinmek. Bu görüş *Kalem*'de yayımlanan bir makalede şöyle formüle edilmiştir:

Bir yanda modernizmin diğer yanda tarih ve geleneğin getirdiği akıl ve yaşam karışıklığı içinde vahyin pırlıtsını görebilen bir avuç insanın yapabileceği şey, din adına ve fakat Kur'an'a dayanmayan her şeyi inkâr edip yeniden ve Kur'an'dan başlamak olacaktır.¹⁸

İslam'ın tek kaynaklı bir din olduğunu söylemek, "Kur'an'da Müslümanlar için gerekli olan her şey vardır; dolayısıyla Kur'an dışındaki her şey zaittir," demekle eşdeğerdir. Ancak Mealci söylemin "Kur'an'da her şey vardır" iddiası, mutasavvıfların ve bilhassa ilmî/bilimselci tefsir meraklılarının Kur'an'da var olduğuna inandıkları 'her şey'den çok farklıdır. Şöyle ki, Mealci söyleme göre Kur'an'da her şeyin mevcut olması, Müslümanların sağlıklı bir dinî-ahlaki kimlik oluşturmak için ihtiyaç duydukları şeylerden ibarettir. Bu itibarla, Hz. Musa'ya ve Hz. Muhammed'e gönderilen vahiylerde her şeyin etraflıca açıklandığını bildiren 6/En'âm 154 ve 11/Hûd 1. ayetler, söz konusu vahiylerin gerekli gereksiz teferruatla meşbu olmasını değil, hidayet için gerekli olan tüm mesajların mevcut olmasını ifade eder.¹⁹

Sırası gelmişken, Kur'ancı-Mealci söylemin ilahî kelamın anlam ve kavram dünyasında kaos yaratan bâtni ve işârî yorum geleneklerine çok soğuk baktıklarını ve bu konuda sağlıklı bir anlayışa sahip olduklarını belirtmek gerekir. Çünkü Kur'an'ın biri zahir diğeri bâtin olmak üzere iki ayrı anlam veçhesinin bulunduğu, zahirin kabuk, bâtinin öz olduğu gibi iddialar üzerine inşa edilen bâtni ve işârî yorum anlayışları, aslında Allah'ı konuşmadığı şeyler hakkında konuşurmak suretiyle yeni Kur'an'lar üretmiş olmaktadır:

Bazı gruplar da Kur'an'ı zahiri ve bâtni diye ayırıp, kimisi zahiri yönünü kimisi de bâtni yönünü ele almış, İslam'ın ve Kur'an'ın yanlış anlaşılmasında etkin bir rol oynamışlardır. Bunlar Bâtniyye ve Sufiyye ekolleridir. Bu iki ekol işlerine gelen her yerde ayetleri tev'il ederek, Kur'an'ın bahsetmediği birçok problemleri de ona bağlamaktadırlar.²⁰

Mealci söyleme göre bilimselci tefsir de Kur'an'ı temel hedefinden saptırıcı bir işleve sahiptir. Dahası, bilimsel tefsir marifetiyle sözüm ona Allah kelamını yüceltmek adına modern çağdaki teknolojik buluşların 15 asır önce nazil olan Kur'an metninde içerildiğini ileri sürmek, aslında son birkaç yüzyılda hızla gelişen ve böylece İslam dünyasına teknik ve siyasi bakımlardan çok önemli bir fark atan Batı uygarlığının kimi Müslümanların zihinlerinde yarattığı bir travma, bir aşağılık duygusu, bir kompleks, bir apolojizmdir. Böyle bir tefsir anlayışını müdellel kılmak için Allah'ın

¹⁸ Lütfi Altınsu, "Ne Yapmak 'İstedik", *Kalem*, sayı: 19-24, s. 18.

¹⁹ Mehmet Akif Ersin, "Kur'an'ın 'Beyan'a İhtiyacı Var mı?", *Kalem*, sayı: 3, Mart-1988, s. 6-7.

²⁰ Zübeyir Bulut, "Kur'an'ın Okunmasına Dair", *Kalem*, sayı: 2, Şubat-1988, s. 16.

sınırsız ilminden söz eden ayetleri Nazm-ı celil'e hamletmek ise metnin hermeneutik imkânlarını istismar etmekten başka bir şey değildir:

İnsanlara hidayet olsun için gönderilen Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'de eşya ile ilgili her bilgiyi, bilimsel tüm ipuçlarını, matematik, fizik, astronomi vs. kanunlarını aramak hatta var olduğunu iddia etmek, iddialarla ilgili ayetleri gösterebilmek kaygısıyla ayetlere gerçek anlamının dışında bir anlam yüklemeye kalkışmak, Kur'an'ın hidayet özelliğinin yok olmasına, en azından göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Batı'nın teknolojik gücü karşısında aşağılık kompleksine kapılan kişilerce, "bizim dinimiz çağdaş bir dindir, bütün bilimsel buluşlara açıktır. Batıların bugün ulaştığı bu sonuçlar bizim Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'de bin beş yüz yıl önce açıklanmıştır. Biz onlardan daha ilerdeyiz, daha üstünüz" gibi bir mantığın sonucu olarak Kur'an hidayet kitabı olmaktan çıkarılıp bilimsel bulgularla dolu, teknoloji harikası bir kitap haline indirgenmektedir. Ki ömürlerinde bir kere baştan sona anlayarak Kur'an okuyan herkes Kur'an'ın, bilimsel ve her şeyi içine almak gibi bir iddiasının olmadığını fark ederler.²¹

Bilimselci tefsire yönelik bu haklı itirazlarından hareketle denebilir ki Kur'ancı-Mealci söylem farkında olarak veya olmayarak bu konuda Şâ-tıbî (ö. 790/1388) çizgisini benimsemiş, daha genel çerçevede ise, hidayet kavramına yapılan vurgudan da anlaşılacağı üzere, Muhammed Abdüh ve bilhassa Reşid Rıza'nın neo-selefilğine oldukça yakın bir çizgide durmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte, söylemin "Kur'an şâfi ve kâfi bir kaynaktır" iddiası, geleneğin reddedilmesi sonucunu doğurmuştur.

Gelenekle ilgili görüşlerinin ayrıntısına geçmeden önce, 'Kur'an İslamcılığı' şeklinde de nitelendirilebilecek bu anlayışın yakın geçmişte Yaşar Nuri Öztürk tarafından da hararetle savunulduğunu belirtmek gerekir. Televangelik vaizliğin Türkiye'deki en iyi temsilini yapan ve başarısının büyük kısmını İslamcılığın metin-merkezci kitabi yorumunun bütün birikimini tüketerek İslamcılardan farklı şeyler ima edebilme yeteneğine borçlu olan Y.N. Öztürk, Türkiye'nin tartışmasız en güçlü sembolik sermayesi olan Kur'an'a vurgusu ve aynı zamanda parantezsiz bir meal(!) sahibi olması bakımından her ne kadar Kur'ancı-Mealci söyleme yakın bir çizgide konumlanmış gözükse de, İslamcılarının siyasal pozisyonlarını tahrip etme gibi bir hedefe yönelmiş olmasından ötürü çok farklı bir kulvarda koşmuştur. Ayrıca her iki söylemin hedef kitlelerinde de ciddi bir farklılık söz konusudur.

Şöyle ki Kur'ancı-Mealci söylem, gelenek engelinden ötürü Kur'an'la sahici bir ilişki kuramamış olduklarına inanan ve belki de ekseriyeti garibanlar sınıfına mensup insanlara hitap ederken, Y.N. Öztürk, Kur'an'la ilişki kurmak istedikleri hâlde kendi sınıfsal veya statü ayrı-

²¹ Mehmet Y. Soyalan, "Kur'an'da Her Şey Yazılıdır Öyle mi?", *Kalem*, sayı 10-11, Ekim-Kasım 1988, s. 12.

calıklarına münasip bir hitap arayan kesimlere uygun bir jargonla konuşmuştur. Bununla birlikte, Y.N. Öztürk gerek kendisine televangelik vaizlik imkânı bahşedilmesinden gerekse vaizlik görevini çok iyi deruhte etmesinden ötürü, Kur'an'ın daha fazla okunmasına Mealci söylemlerden çok daha büyük bir katkı yapmıştır. Lakin Kur'an okumasının siyasal sonuçlarını gerilim kaynağı hâline getirmesi siyasi hermeneutik bakımından kayda değer bir durum olmuştur.²²

Esasında hem Kur'ancı-Mealci zevatın hem de Y.N. Öztürk'ün Kur'an'a dönüş söylemleri özgün bir hüviyete sahip değildir. Çünkü bu söylemin belki de en özgün ve orijinal şeklini yirminci yüzyılın başlarında Hint alt kıtasında *Ehlu'z-zikr ve'l-ḳur'ân* veya kısaca *el-Ḳur'âniyyûn* (Kur'ancılar) ismiyle ortaya çıkan ekolde görmek mümkündür. Hint İslam modernistlerinin öncüsü Seyyid Ahmed Han'ın fikirlerinden etkilenen bu ekolün kurucusu Abdullâh Çekrlevî'ye göre Kur'an, her bakımdan eksiksiz bir kitaptır; dolayısıyla dinî konulara ilişkin farz, nafile ve ibaha türünden her şey onda mevcuttur. Bütün bir İslam dünyasını kuşatan çok yönlü geri kalmışlık badiresini aşma iddiasıyla ortaya çıkan ve fakat pratikte sağlam temellere dayanan radikal bir çözüm önerisi sunmak yerine, dinin taabbudi yönünü reforme etme ve bu çerçevede gereksiz fihhi tadilatlar yapma yoluna giden bu ekolün bir diğer temsilcisi Meşrikî de "Biz Kur'an'ı öğüt alınması için kolaylaştırdık" (54/Kamer 17, 22, 32, 40) mealindeki bir dizi ayete de delil göstererek, Kur'an'ın anlaşılması çok kolay bir kitap olduğunu –ki bu düşünce birazdan gösterileceği üzere Türkiye'deki Kur'ancılar tarafından da hararetle savunulmuştur–, onu anlamayı mümkün kılacak yolun da iman, basiret ve özgür bir düşünceye sahip olmaktan geçtiğini söylemiştir. Tıpkı Türkiye'deki Kur'ancılar gibi, başta hadis ve Sünnet olmak üzere geleneğin tasfiye edilmesi gerektiği fikrini savunan bu ekol, ister istemez İslam'la ilgili her şeyi Kur'an'dan istihraç etmeye çalışmış ve bu anlayış zorunlu olarak sınır tanımaz bir yorum özgürlüğüne yol açmıştır. O kadar ki, Allah'ın melekları ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kıldığından söz eden ayet,²³ "Buradaki *ecniha* kelimesi bazı ahmakların zannettikleri gibi, kanatlar anlamında değil, rekât mânâsındadır. İkişer, üçer, dörder kelimeleri de rekâtların sayısını belirtmektedir," şeklinde yorumlanabilmiştir.²⁴

Kur'an'dan başka kaynağa ihtiyaç olmadığı fikrinden ne denli ilginç yorumlar türediğini görmek bakımından Ehl-i Kur'an ekolünün bilhassa namaz ve namazın eda keyfiyetiyle –ki Mealci zevatın salt Kur'an metninden hareketle bu meseleye nasıl bir çözüm getirdiği meçhulümüzdür– ilgili şu görüşleri de kayda değer niteliktedir:

²² Bu konuyla ilgili geniş değerlendirme için bkz. Yasin Aktay, "Modernleşme ve Gelenek Bağlamında Dinî Bilgi ve Otoritenin Dönüşümü", *İslâmcılık* içinde, s. 390-391.

²³ 35/Fâtur 1.

²⁴ Ehl-i Kur'an hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülhamit Birşik, *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, Beyan Yay., İstanbul 2001, s. 317-395.

Farz namazları beş vakte bölünmüş zaman dilimlerinde kılma zorunluluğu yoktur. Kaldı ki salât kelimesi Kur'an'da bilindik anlamda namaza da delalet etmez. Allah'ın salâtı emretme amacı ilk nesil Müslümanları eğitmektir. Daha açıkçası, 29/Ankebût, 45. ayette de bildirildiği üzere salâtın temel gayesi çirkin davranışlardan, kötülüklerden alıkoymaktır. Bu itibarla salât amaç değil araçtır. Öte yandan, namazın edasında şekil önemli değildir. Namaz salt kıyamda da eda edilebilir. Dolayısıyla secdesiz ve rükûsuz bir namaz pekâlâ makbul ve muteberdir. Kısacası, bir Müslüman namazı ne şekilde kılmaktan hoşlanıyorsa o şekilde kılabilir. Son olarak namaz beş vakit değil iki veya üç vakittir.²⁵

Namaz konusundaki bu ilginç görüşlere muhtemelen sempatiyle bakan Kur'ancı-Mealci söylemin bir diğer iddiasına göre de Müslümanların tarih boyunca sayısız ihtilafa düşmüş olmaları, Kur'an'ın yeterli görülmemiş olmasından dolayıdır. Kur'an'ın getirdikleriyle iktifa edilmemesi, dinde ikinci, üçüncü, dördüncü kaynakların da gerekli olduğuna ilişkin bir yanlış anlayışın doğmasına yol açmış ve tarihsel süreçte genel kabul gören bu anlayış insanları Kur'an'ın tek başına anlaşılmayacağı, anlaşılabilmesi için diğer kaynaklara da başvurulması gerektiği şeklinde ikinci bir yanlış anlayışa sevk etmiştir.²⁶

Kalem'deki muhtelif yazılarda farklı ifade biçimleriyle tekrarlanan bu görüşler, gerek bireysel gerek toplumsal düzeyde sahih bir İslami düşüncenin teşekkülü için vahyin nüzul dönemiyle çağdaş Müslümanlar arasındaki on beş asırlık geleneğin tasfiye edilmesi gerektiğini salık vermektedir. Hemen belirtelim ki burada sözü edilen gelenek, İslam'ın tarihsel formasyonunun tümüne şamildir. Çünkü Mealci söyleme göre on beş asırlık tarihsel tecrübe, aslında Kur'an'dan uzaklaşma tarihidir. Öyle ki Hz. Peygamber'in vefatının ardından eski cahili anlayışlar Kur'an'dan alınan temalarla süslenerek yeniden ihya edilmeye başlanmıştır. Bu arada İslam âleminin coğrafi ve siyasi alanlarda genişlemesine paralel olarak Müslümanların kültürel dünyası da asıl kaynaktan kopuşa yol açan birtakım değişim ve dönüşümlere sahne olmuştur. Daha açıkçası, Kur'an'dan uzaklaşma sürecinin başladığı günden itibaren İslam dünyasında bid'at ve hurafeler yaygınlık kazanmıştır. Osmanlı'ya gelindiğinde ise Kur'ani açıdan olay zaten bitmiştir. Devlet, tarikatlar vasıtasıyla hurafe ağırlıklı dinî kültürün yaygınlaşmasını desteklemiştir.²⁷

Mealci söylemin bu tür iddiaları tazammun eden gelenek eleştirisinden tefsir, kelam, fıkıh, tasavvuf ve dolayısıyla bütün müesses yapılar nasibini almış olmakla birlikte en ağır fatura hadis ve Sünnet'e kesilmiş-

²⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, *Tefsir Tarihi Araştırmaları*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2005, s. 153-157; J.M.S. Baljon, *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, çev. Şaban Ali Düzgün, Fecr Yay., Ankara 1994, s. 100-102.

²⁶ Mehmet Y. Soyalan, "Kur'an'ın Gerekliği ve Yeterliliği Üzerine", *Kalem*, sayı: 9, Eylül 1988, s. 6-7.

²⁷ Süleyman Kalkan, "Kur'ânî İzler", *Kalem*, sayı: 12, Aralık-1988, s. 1.

tir. Bu bağlamda, hadislerin Kur'an'dan bağımsız bir teşri kaynağı olarak görülmesi, Hz. Peygamber'e Kur'an dışında vahiy geldiğine inanılması kıyasıya eleştirilmiştir. Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in uygulamalarının bizim için en iyi örnek olduğuna da işaret edilmiş ve fakat bu örneğin nasıl ya da hangi yolla hayata aktarılacağı hakkında bir yöntem önerilmemiştir.²⁸ Netice itibarıyla, Hz. Peygamber'e 'postacılık' denebilecek bir rol biçilmesi, Kur'ancı söyleme sıcak bakan M. Sait Çekmegil tarafından dahi kabul edilemez bulunmuş ve bu zat, "Biraz Daha Dikkat!" başlıklı yazısında şunları söyleme ihtiyacını duymuştur:

Şu husus temelde önemlidir: S. Kalkan kardeşimiz, "Kur'an, İslâm davasını resulün kişiliğine bağımlı olmadığını vurgulamaktadır" diyor. (*Kalem*, 17-17 başyazı). Ne demek isteniyor? Evet, hak din Allah'ındır. Resuller onun mübelliğidir. Ancak bu mübelliğleri getirdikleri vahyî verilerden ayırarak mütalaa etmek mümkün görülmemektedir (...) Bizlere kadar mütevatiren erişen muhkem Resul uygulamaları olmasaydı, temel ibadetlerdeki beraberliği nasıl sağlardık. Resul'de İslam'ı yaşamak isteyenlere güzel örnekler vardır. O büyük bir karakter sahibidir. Bu güzel örneği göz ardı ederek, Kur'an'da mücmel olarak bulunan bir hayat nizamını nasıl yaşayabilirdik.

Allah'a ve Resulüne iftira eden zalim hurafecilerin kalıntılarına karşı çıkmak ve Resul adına uydurulan bir sürü mevzuattan nefret etmek, müminlerin hem hakkı ve hem şerefidir. Fakat bu hakkı korumak gibi aziz bir gayret adına Kur'an'ın Resul ile bağımlılığını görmemek doğru bulunmamaktadır. Bu tespitlerimize inşallah siz de katılıyorsunuzdur.²⁹

Mealci söylemin geleneği hedef alan eleştirilerinden biri de avam-ı nâsın Kur'an algısıyla ilgilidir. Takdir edileceği üzere Kur'an, yol göstericilik işlevini ancak mesajının anlaşılmasıyla gerçekleştirebilir. Mânâ ve mesajı anlaşılmayan bir kitabın Müslümanlara rehberlik etmesini beklemek anlamsızdır. Ne var ki günümüz toplumunda eskiye dayanan çok yanlış bir Kur'an anlayışı vardır. Bu geleneksel anlayışa göre,

Kur'an herkes tarafından anlaşılabilir. Anlamadan okumak da sevaptır ve hatta hiç okumadan evde bulundurmamak bile sevaptır. Bu sevaplar da rakamlarla ifade edilmektedir. Bütün bunlardan öte işin en vahim boyutu bu iddiaların Kur'ânî bir temeli olmadığı halde Peygamber'den (s.) haberlerle delillendirilmeye yani açıkça Kur'an'a rağmen Peygamber'e (s.) iftira edilmektedir.³⁰

Hâlbuki Kur'an herkes tarafından anlaşılabilir bir kitaptır. Nitekim özellikle Kamer suresindeki bir dizi ayette de Kur'an'ın öğüt almak isteyen-

²⁸ Bkz. Mehmet Y. Soyalan, "Hikmet Üzerine Farklı Bir yaklaşım (1)", *Kalem*, sayı: 12, Aralık-1988, s. 7-8; a. mlf., "Hikmet Üzerine Farklı Bir yaklaşım (2)", *Kalem*, sayı: 12, Aralık-1989; s. 7-9, 15; Mehmet Akif Ersin, "İlmin Kaynağı Üzerine", *Kalem*, sayı: 1, Ocak-1988, s. 10-11.

²⁹ M. Sait Çekmegil, "Biraz Daha Dikkat", *Kalem*, sayı: 19-24, Ağustos-Aralık 1989, s. 2-3.

³⁰ Ramazan Yelken, "Anlamadan Kur'an Okumak", *Kalem*, sayı: 3, Mart-1988, s. 13.

ler için kolay anlaşılır bir hitap/kitap kılındığı beyan edilmiştir. Mealci söylemin “Kur’an herkes tarafından anlaşılabilir” iddiası, muhkem-müteşabih, nasih-mensuh yahut ayetlerdeki belagat incelikleri, haberî sıfatlarla ilgili ayetlerin tev’ili konulardan öte hidayet ya da iman ve salih amellerle müzeyyen bir kimlik inşasına yönelik mesajların anlaşılmasıyla ilgili olsa gerektir. Kur’an’ı bu yönüyle anlamak için Arapça bilmek gerekli değildir. Tabiatıyla, “Arapça bilmeden Kur’an’ı anlaşılmaz” şeklinde bir mazeret de geçerli değildir. Her Müslüman, kendisi için hayatı önemi haiz mesajlar taşıyan Kur’an’ı –Arapça bilme de– “sıhhatli bulunduğu çevirilerden”(?) rahatlıkla öğrenebilir.³¹ Öte yandan,

Kur’an’ı gereği gibi okumak tecvitle, kıraatle ya da makamla okumak değildir. Ve anlamadan ömür boyu ısrarla böyle okumanın Allah katında pek değeri yoktur. Zaten Kur’an bu çeşit okuma hakkında hiçbir haber vermemiştir. Aksi takdirde dilinde rahatsızlık olan ya da sesi güzel olmayan Müslümanların suçu nedir? Onlar niye harf başına on sevap eksik alacaklardır (?) Hele Kur’an’ı hiç okumadan evde saklamanın Allah katında hiçbir değeri olmadığı gibi, böyle bir davranış biçimi aşağıdaki ayetin muhatabı olmaktadır: “Tevrat’ta yükümlü kıldıkları halde, bu yükümlülüğü yerine getirmeyenlerin örneği Kitaplar yüklü eşek gibidir” (62/5)³²

Kur’ancı-Mealci söyleme göre bugün Müslümanların en temel sorunlarından biri, Kur’an’la sağlıklı ve sahici bir ilişki kuramamalarıdır. Müslümanlar bu yönüyle Ehl-i Kitab’ın vahiy karşısında sergiledikleri olumsuz, duyarsız, lakayt tutuma benzer bir tutum içindedirler. “Kitap ehlinin [vahyi] bozarak oluşturdukları apayrı dine karşı elimizde Kur’an sapasağlam ve korunmuş olarak mevcut olmasına rağmen Kur’an’ın yanlış anlaşılması sonucu oluşan katı gelenekçilik ve körü körüne taklitçiliğe dayanan bir yapı vardır. Kitap ehlinin göz ardı edip (arkaya atıp) onu gereği gibi okumamaları şeklinde belirginleşen tavır, günümüz Müslümanlarında, ‘Önceki âlimler her şeyi hallettiler; zaten Kur’an’ı herkes anlayamaz’ şeklinde ifadesini bulmuştur. Oysa Kur’an birçok ayetiyle bu görüşleri reddetmektedir: ‘Andolsun biz bu Kur’an’ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?’ (54/17-22-32-40). Kur’an bugün cehalet içerisindeki insanların elinde, içinde ne olduğu bilinmeden çeşitli makamlarla özel günlerde ölümlere okunan (...diri olanları uyarsın... 36/70) kuru bir tapınma aracı ya da art niyetli kimselerin elinde para ile satılan bir sihir aracı olmuştur. Bu duruma dur demeleri gereken ve Kur’an’ı bildikleri iddia edilen çeşitli cemaatlerin önderleri durumundaki âlimler(!) ise Kur’an’a öğüt ve uyarı kitabı olarak değil geçitli hüküm ayetleri için ihtiyaç duyduklarında müracaat ettikleri bir fıkıh kitabı gibi bakmaktadırlar. (Tıpkı o bölücülere indirdiğimiz gibi! Onlar ki Kur’an’ı bölük bölük ettiler. (15/90-91).”³³

³¹ Yelken, “Anlamadan Kur’an Okumak”, *Kalem*, sayı: 3, s. 14.

³² Yelken, “Anlamadan Kur’an Okumak”, *Kalem*, sayı: 3, s. 14.

³³ Ramazan Yelken, “İnananlar İçin Hâlâ Vakit Gelmedi mi?”, *Kalem*, sayı: 1, Ocak-1988, s. 15.

Burada bir ara söz olarak şunu kaydedelim ki Kur'an'ın öğüt alınması, anlaşılması için gönderilmiş bir kitap olduğu kuşkusuz doğrudur. Onu anlamaktan maksat da hayatın içine katmaktır. Bunun için Arapça ve/veya tefsir uzmanı olmak gerekmediği, Kur'an'ın bizden istediklerini anlayıp kavramak için samimiyet ve sağduyunun yeterli olduğu, keza, Kur'an'ı gereği gibi okumanın tecvidle okumak olmadığı fikri de kuşkusuz doğrudur. Ancak, sahîh bir Kur'an telakkisi oluşturmak adına geleneksel inanç kalıpları içinde Mushaf'a gösterilen hürmetin bu denli yerilmesi yanlıştır. Her şeyden önce, Mushaf'ın asırlar boyu Müslümanlarca atlastan kumaşlara sarılıp evlerin en mutena köşelerinde muhafaza edilmesi onun mübarek bir metin olarak telakki edilmesinin bir sonucudur.

Kur'ancı-Mealci söylemin bu noktadaki hassasiyeti, Merhum Akif'in, "Ya açar Nazm-ı cefîlin bakarız yaprağına / Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına / İnmemiştir hele Kur'an bunu hakkıyla bilin / Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için" dizelerini hatırlatmaktadır. Ancak hemen belirtelim ki Kur'an'ı salt ölünün toprağına okunan bir metin olarak görmek ile teberrüken ölünün ruhuna da okunan bir metin olarak görmek arasında dağlar kadar fark vardır. Doğrusu, İsmail Kara'nın da belirttiği gibi, "ahirete ve ruhun berhayat olduğuna, ebediyete inanan bir zihin için Kur'an'ı dirinin yüzüne üflemeyle ölünün toprağına 'üfleme' arasında mahiyet farkından ziyade derece farkı olmalıdır."³⁴ Kaldı ki dinî tecrübeye, gerekçelendirme ve/veya temellendirmeden ziyade teslimiyet, dolayısıyla akıldan ziyade duygu hâkimdir. Ayrıca din salt kurallardan, emirler ve yasaklardan müteşekkil olmadığı gibi, dinî alandaki motiflerin rengi de salt siyah ve beyazdan ibaret değildir. Hülâsa, dini sözüm ona Kur'anileştirmek adına gelenekteki her şeyi bid'at ve hurafe olarak addetmek, Vehhabiliğe yol vermekten başka bir şey olmasa gerektir.

Mealci söyleme göre Kur'an'ın doğru anlaşılmasına engel teşkil eden unsurlardan biri de klasik tefsirlerdeki gerekli gereksiz bilgiler ve bilhassa İsrailiyat türünden rivayetlerdir. Bu tür rivayetler Kur'an'ın anlaşılmasından çok, anlaşılmamasına katkı yapmaktadır. Bu itibarla, Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetinde klasik tefsirlerdeki rivayet malzemesine müracaat etmek gerekli değildir ve hatta çok sakıncalı olduğu bile söylenebilir. Çünkü söz konusu tefsirlerdeki birçok rivayet, Allah ve elçileri hakkında yalan beyanlar ve iftiralarla doludur. Örneğin, 38/Sad, 21-25. ayetlerin tefsirine ilişkin bir dizi rivayete göre Hz. Davud Uriyâ'nın karısına aşık olmuş, bir hileye başvurarak kadının kocasını öldürmüştü ve sonunda o kadınla evlenmiştir. Bunun üzerine birbirinden davacı iki insan şeklinde iki melek gönderilmiş, bunlar söz konusu kıssayı naklederek Davud'un suçlu olduğunu ima etmişler; Davud da doksan dokuz karısı olduğu halde Uriyâ'nın karısına da göz dikmesi ve o

³⁴ İsmail Kara, "İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri", [İslâmcılık içinde], s. 34-35.

adamı hile yoluyla ortadan kaldırdıktan sonra karısıyla evlenmesi hasebiyle büyük bir günah işlemiş ve daha sonra tövbe etmiştir.³⁵

Kıssayı bu rivayetlere istinaden yorumlamak, Mealci söyleme göre İsrailiyat ışığında tefsir yapmaktır. Kur'an'ı doğru anlama çabasında böyle bir tefsir anlayışından istifade etmek olanaksızdır. Peki, söz konusu ayetlerdeki iki hasmın, kıssasının hemen ardından zikredilen, "Davud kendisini sınadığımızı anladı. Rabbinden af diledi; secdeye kapanıp Allah'a yöneldi" (38/Sâd, 24) mealindeki ifadeler nasıl anlaşılmalıdır? Kur'an'ın başka bir yerinde Davud'un neyle sırandığı ve niçin Allah'tan af dilediği hususu tasrih edilmediğine göre mezkûr ifadeler nasıl bir açıklama getirilmelidir?

İlginçtir, Mealci söylem, diğer birçok sure ve ayetin tefsirinde olduğu gibi burada da "Kur'an bize yeter" iddiasının hilafına bir tutum sergilemekte ve bu bağlamda gelenekteki başka bir yoruma, diğer bir deyişle, kendi fikriyatına uygun düşen yoruma başvurmaktadır. Buna göre Davud, davalıyı dinlemeden sacede davacıyı dinleyerek hüküm vermiş, daha sonra bu tutumunun yanlış olduğunu düşünerek tövbe etmiştir. Sonuç olarak, söz konusu kıssa Davud'un günah işlediğine değil, efdal ya da evla olanı yapmadığına işaret etmemektedir.³⁶

Bizce pek tatminkâr gözükmeyen bu tenzihi yorum her ne kadar Seyyid Kutub'tan nakledilmiş olsa da³⁷ esas itibarıyla klasik dönem müfessirlere, dolayısıyla geleneğe aittir.³⁸ Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus da Kur'an'da Hz. Peygamber ve diğer bazı peygamberlerin hatalarından söz edilmiş olmasına rağmen, Mealci söylemin nübüvvet ve ismet konusunda Sünni gelenekteki hâkim görüşü benimsemiş olmasıdır. İlk bakışta tuhaf gözükken bu durum, Mealci söylemin tarihten ve gelenekten müstağni kalınarak da Kur'an'ı anlamanın mümkün olduğu iddiasından yola çıktığını fakat bu yolculuğun yine tarihe dönüşle son bulduğunu göstermektedir. Öte yandan, Mealci söylemdeki İsrailiyat karşıtlığı İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Reşid Rıza ve Seyyid Kutub gibi müfessirlerin selefi çizgisini yansıtmaktadır. Ancak burada sırası gelmişken şunu belirtelim ki tefsirde İsrailiyat konusunda son derece titiz ve tavizsiz tutumuyla tanınan Reşid Rıza bile kimi ayetlerin yorumunda klasik tefsirlerdeki rivayetlerin yanlış bilgiler içerdiğini göstermek maksadıyla Tevrat metninden nakillerde bulunmuş,³⁹ yani o da tarih ve rivayet kültüründen müstağni kalamamıştır.

Söylemin Açmazları

Kur'ancı-Mealci söylemin bir dizi açmazı vardır. Evvela, Kur'an'ı her okuyanın ihtiyacına cevap vermesini mümkün kılan bir okuma biçimi-

³⁵ Bkz. Ebû Ca'fer et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1999, X. 570-574.

³⁶ Bkz. Osman Berber, "İsrailiyattan Kalkarak Tefsir Yazmak", *Kalem*, sayı: 2, Şubat-1988, s. 14-15.

³⁷ Bkz. Berber, "İsrailiyattan Kalkarak Tefsir Yazmak", *Kalem*, sayı: 2, Şubat-1988, s. 15.

³⁸ Bkz. Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut 2004, XXV. 169.

³⁹ Mesela bkz. Reşid Rıza, *Tefsiru'l-menâr*, Beyrut 1999, VI. 275-276.

ni önermesi çok ciddi bir problem olarak kaydedilmelidir. Çünkü böyle bir okuma biçimini salık vermek, mânâ ve mesaj itibarıyla yeni Kur'an'lar üretilmesine yol vermenin yanında, Kur'an metninin korunmuşluğundan söz edilmesini de bir bakıma anlamsız kılmaktadır. Şüphesiz böyle bir okuma biçimi, anlamın salt metinde içkin olduğu yanlışlığının bir ürünü olması hasebiyle hem Kur'an'ın bize ne söylediğini geleneğin bahsettiği bağlamlar yardımıyla anladığımız gerçeğini göremek yahut göz ardı etmek gibi bir illetle maluldür, hem de son derece anakronistik yorumlara yol vermesi mukadderdir. Örneğin, gerek söz dizimindeki vecizlikten gerekse sibaktaki ayetlerle irtibatlı gözükmemesinden dolayı tatkînkâr bir anlam takdirinde bulunmak çok zor gözükürken 15/Hicr, 90-91. ayetler, Mealci söyleme göre günümüzdeki muhtelif İslami cemaatler ve tarikatların ehl-i dalalet olduğuna işaret etmektedir.⁴⁰ Buna göre denebilir ki söz konusu ayetler tüm geleneksel İslami anlayışları tevbih ve tehdit etmek için nazil olmuştur(!).

Kur'an'ı maksudunun dışında konuşurdukları gerekçesiyle bâtınileri, sufileleri ve bilimselci tefsir meraklılarını haklı olarak tenkit eden Mealci söylem, anlamı salt metinde aramanın kaçınılmaz kıldığı anakronizmden ötürü kimi ayetleri anılan zümrelere rahmet okutacak bir keyfilikle yorumlamıştır. Örneğin, 9/Tevbe, 128-129. ayetlerle ilgili bir makalede *resûl*, *'azîz*, *min enfusikum* gibi Kur'an lafızlarından iki ayrı devlet sistemi (merkezî kuvvet sistemi ve maşerî hak sistemi) istihraç edilmiştir. Şöyle ki:

Min enfusikum: İki devlet sisteminden burada da başka bir boyutta bahsedilmektedir. "Sizin içinizden" denilmekle, topluluğun içinden ve topluluğun doğal istemiyle çıkan anlaşılır. Bu da Maşerî Hak Sisteminin başka bir tezahürüdür. Tersî *minikum* denilseydi, merkezin veya merkezî atama söz konusu olurdu. Merkezî atama kuvvete dayanır, diğeri ise kuvvete dayanmayıp doğal talep ile seçilir.⁴¹

Hız Peygamber'in şefkat ve merhametinden, müminlerin üzerine titrediğinden söz eden iki ayetten iki ayrı devlet sistemi üretebilen, üstelik bu üretimi semantik analizlerle tahsil etme başarısını gösteren bir anlayışın bizce ne bâtınileri ne de sufileleri tenkit etme hakkı vardır. Yine böyle bir anlayışın ne bilimselci tefsir erbabını ne de muhtelif ayetleri fikhi, kelami tartışmalara mesnet kılan ulemayı eleştirme hakkı vardır.

Bu noktada, Mealci söylemin Kur'an metniyle yetinmeyi sınırlı ölçüde de olsa başardığı kabul edilmelidir. Ancak bu başarının aşırı yorum özgürlüğüne imkân tanıdığı da belirtilmelidir. Geleneğin dışlanmasıyla temin edilen bu yorum özgürlüğü, hayatın bütün alanlarını kuşatabilecek bir Kur'an yorumuna ulaşabilmek için, anlam tayininde geleneğin boşalttığı belirleyici konuma kaçınılmaz olarak çağdaş durumu ve çağdaş

⁴⁰ Bkz. Ramazan Yelken, "İnananlar İçin Hâlâ Vakit Gelmedi mi?", *Kalem*, sayı: 1, Ocak 1988, s. 15.

⁴¹ Süleyman Karagülle, "Tevbe Suresi'nin 128. ve 129. Ayetlerinin Delâlet Ettiği Manalara Bakış", *Kalem*, sayı: 19-24 Ağustos-Aralık 1989, s. 17.

'ben'in öznelliğini yerleştirmiştir. Bu tecrübenin sonucu, Kur'an'ın korunmuş lafzına çağdaş anlamlar giydirilmesi olmuştur. Bunun anlamı ise düpedüz yeni bir metin inşasıdır. Çağdaş özne tarafından inşa edilen bu yeni metnin, erkeklerin çokeşliliği, hırsız için öngörülen el kesme cezası ve kadının kocası tarafından dövülmesi gibi 'sorun çıkarıcı' unsurları dışlamasının önünde artık bir engel kalmamıştır.⁴²

Kur'ancı-Mealci söylem 'anlam'ın okuma faaliyeti sırasında ortaya çıkan bir sır olduğu kanaatindedir. Hâlbuki anlam, Allah tarafından bir kere kastedilmiştir ve keşfedilmek üzere orada duran bir şeydir. Bunu keşfetmek için de tarihi göz önünde bulundurmak gerekir. Tarihi göz önünde bulunduran okuma çabası, Kur'an'ın ne söylediğini her durumda vermeyi garanti etmese de, en azından onun ne söylemediği konusunda bir güvence temin eder.⁴³ Sözcüleri, tefsirlerdeki rivayet malzemesi 15/Hicr, 90-91. ayetlere tatminkâr bir anlam takdir etmeyi pek mümkün kılmaya da en azından bu ayetlerin Müslümanlara yönelik bir ikaz ve ihtar içermediğini göstermeye yeter.

Esasen, Kur'an'la yetinmenin Kur'an metniyle yetinmek demek olmadığı, kimi Mealciler tarafından da fark edilmiştir. Nitekim gerek *Kalem* dergisindeki bazı makalelerde gerekse M. Ali Baltaş'ın erken Mekke döneminde nazil olan birkaç sureyle ilgili kısa bir tefsir çalışması niteliğindeki *İlk Mesajlar* adlı eserinde, Kur'an'ı doğru anlamak için rivayet malzemesine, dolayısıyla geleneğe başvurmanın lüzumundan bahsedilmiştir. Mesela, Kur'an'ın nasıl anlaşılması gerektiği konusuna tahsis edilmiş bir makalede önerilen 10 maddelik yöntemin ilk maddesi şöyle formüle edilmiştir:

Kur'an'daki surelerin iniş sebepleri ile birlikte, iniş sırasına göre okunması.

Burada önemli gördüğüm bir açıklama yapmak istiyorum: Kur'an okumaktan kastımız, anlamını bilerek okumaktır. Bu birkaç şekilde olabilir. Örneğin Kur'an dilini (Arapça) bilenler doğrudan Kur'an'dan, bilmeyenler kendi dillerine Müslümanlar tarafından yapılmış güvenilir çeviri (meal)lerden okumalıdır. Meal ile çalışanlar birkaç meal ve tefsirden karşılaştırmalı olarak tedrisat yaparlarsa verim daha yüksek olabilir. Ancak bir taraftan da Kur'an dilini (Arapça) öğrenmeye çalışmak, vazgeçilmez bir görev olarak kabul edilmeli ve hemen bu işe başlanmalıdır. Arapça bilenler de Kur'an ile birlikte İslam tarihi, tefsir ve yardımcı olabilecek başka kitapları okumalıdır.⁴⁴

Görüldüğü gibi burada Kur'an'ı doğru anlamayı mümkün kılacak bir yöntem önerisi olarak esbâb-ı nüzulden, surelerin nüzul tertibinden,

⁴² Ömer Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2004, s. 79.

⁴³ Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, s. 81.

⁴⁴ Mustafa Demir, "Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine Bir Giriş Denemesi", *Kalem*, sayı: 5, Mayıs-1988, s. 15.

Arapça bilmenin öneminden, meallerin yetersizliğinden, klasik tefsirlerle ve İslam tarihiyle ilgili eserlere başvurmak gerektiğinden söz edilmektedir. Oysa başta nüzul sebepleri olmak üzere Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayan diğer bütün alet ilimleri bize gelenek yoluyla intikal etmiştir. Şu hâlde, bir taraftan "Kur'an bize yeter" fikrini savunmak, diğer taraftan da Kur'an'ı anlama faaliyetinde tarih ve geleneğe başvurmanın lüzumundan bahsetmek, aşikâr bir ilkesizlik ve yöntemsizliktir.

Mealci söylemdeki bu ciddi sorunun başka bir varyantı da bir taraftan anlamın sırf metinde içkin olduğu savına istinaden Kur'an'ı anlamada güvenilir meallerin –ki bu noktada meallere ilişkin güvenilirlik ölçütünün ne olduğu meselesi de ayrı bir tartışma konusudur– yeterli olduğunu söylemek, diğer taraftan da muhtemelen Muhammed Esed'in 80'li yıllarda Türkçeye tercüme edilen meal-tefsirinin önsözündeki bilgilerden mülhem olarak Kur'an'daki kelimeler ve kavramların nüzul dönemindeki anlamlarını bilmek ve hatta Kur'an'ın nazil olduğu dönemin toplumsal ve kültürel kodlarına vâkif olmak gerektiğinden söz etmektir.

Adını 'ilkesizlik-yöntemsizlik' koyduğumuz bu sorun, "Kur'an'ın lisani ve tarihî bağlamlarını bilmek Mealci söylem nazarında asli değil, fer'î bir unsurdur," düşüncesiyle ciddi bir sorun olarak görülmeyebilir. Fakat Kur'ancı-Mealci yazarlara ait şu ifadeler, tarih bilgisinin Kur'an'ı anlama faaliyetinde asli bir unsur olduğunu belgeler niteliktedir:

Kur'an'ı tanımak ve anlamak, onu Allah'ın istediği anlamda anlamaya ve tanımaya bağlıdır. Kur'an'ı detaylı bir şekilde anlayıp hayata geçirebilmek için, Kur'an dili olan Arapçayı onun iniş dönemindeki şekliyle bilmek de gerekir. Bu gereklilik kelime anlamlarının tarihî seyir içerisinde geçirdiği anlam değişimleriyle yakından ilgilidir. (...) Ayrıca, Kur'an'ın iniş dönemini, toplum yapısını, iniş seyrini bilmek de gerekir. Çünkü Kur'an, topluca halka sunulan bir kitap değil, Resulullah'ın bi'setinden vefatına kadar süren 23 yıllık uzun bir dönemde nazil olmuştur.⁴⁵

Kur'an'ı anlamak, O'nu Allah'ın anlatmak istediği anlamda anlamaya bağlıdır. Bu ise, Kur'an'ın indirildiği çağlarda seslendiği insanların anladıkları anlam(lar)ı bilmeyi gerektirir. O hâlde gerekli olan:

- a) Arapçayı onların kullandıkları gibi bilmek,
- b) Kur'an'ın iniş sürecindeki ortamı bilmektir.⁴⁶

Görüldüğü gibi en azından kimi Mealciler de ilahî mesajı bugüne taşımanın evveleminde onu doğru anlamakla mümkün olduğunu, bunun için de vahyin nüzul dönemi hakkında bilgi sahibi olmak gerektiğini kabul etmektedirler. Nitekim Baltaş'ın *İlk Mesajlar* adlı eserinde yer alan malumatın hatırı sayılır bir kısmı da Kur'an'ın nazil olduğu dönemle ilgilidir. Örneğin, Kalem suresinin tefsirinde şöyle denilmektedir:

⁴⁵ Zübeyir Bulut, "Kur'an'ın Okunmasına Dair", *Kalem*, sayı: 2, Şubat-1988, s. 16.

⁴⁶ M. Ali Baltaş, *İlk Mesajlar*, Peyam Yayınları, Ankara t.y., [Yazarın önsözü].

Yeminler ve ardından yeminlere bir cevabın gelmesi, ilk dönem Kur'an Sureleri'nin bir özelliğidir. Kur'an, muhataplarına, hiç de yadırgamayacakları, onların yaygın olarak kullandıkları bir üslup ile hitap ediyor... Bu üslubun bir benzeri 'seci' olarak o dönemde kullanılıyordu. Seci, şiire çok benzeyen, dizelerden oluşan okuma parçasıdır. Ancak, hece vezni ile her zaman kullanılmaz ve birtakım yemin şekillerini içerir. Çoğu zaman 'mecnun-kâhin'lerce söylenir.⁴⁷

Belli ki bu bilgiler Kur'an'ın nazil olduğu dönemin Arap kültürü hakkında bilgi veren kaynaklardan tedarik edilmiştir. Nitekim yazar da eserinin sonundaki kaynakçada İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîre'si*, Râğîb el-İsfahânî'nin (ö. 502/1108[?]) *el-Mufradât*'ı gibi klasik eserleri zikretmiştir. Bu durum, Kur'an'la yetinmenin sadece lafta kaldığını ispatlamasının yanında anlam arama yolculuğunun tarihe dönüşle son bulduğunu göstermesi bakımından da oldukça manidardır.

Sırası gelmişken, Kur'ancı-Mealci söylemin öncüsü konumundaki birçok zevatın klasik kaynaklardan kolayca istifade edebilecek bir ilmi birikime sahip olmadığını da belirtmek gerekir. Bu durumu *Kalem* dergisinde yayımlanan birçok makaledeki gelişigüzel dipnotlardan bile teşhis/tespit etmek mümkündür. Sözgelisi, Baltaşı'na ait bir makalede, "Abdurrahman el-Cevzî, *Nuzhe el-uyun el-nevazır*", "Taberi, *Tefsir'ul-Kebir*, C.3, s. 118" şeklinde kaydedilen iki dipnottaki⁴⁸ gelişigüzellik ve yanlışlık, bizce yazarın klasik kaynakları pek tanımadığını ve hatta bu kaynakları belki de hiç görmediğini ihsas etmektedir. Yazar, gerek makalelerinde gerekse *İlk Mesajlar* adlı eserinde Montgomery Watt, Muhammed Esed ve bilhassa Japon şarkiyatçı Toshihiko Izutsu'nun Kur'an'la ilgili eserlerindeki bilgilerden çokça istifade etmiş ve fakat her nedense bu eserleri kaynak göstermek yerine klasik eserleri zikretmeyi yeğlemiştir. Örneğin, mezkûr eserinde salât, dua, hidayet gibi birçok kavramla ilgili semantik tahlillerin önemli bir kısmı Izutsu'nun *Kur'an'da Allah ve İnsan* adlı eserinden nakledilmiş olmasına rağmen, hiçbir yerde bu esere atıfta bulunulmamış; buna mukabil salât kavramıyla ilgili izahatta Muallâka şairlerinden Antere'nin (ö. 614 [?]) bir beyti şahit gösterilmiş ve dipnotta Arapçası zikredilen beytin kaynağı, "Antere, *Divan*, dize: 16" şeklinde belirtilmiştir. Oysa bu beyit Antere'nin *Dîvân*'ından değil, Izutsu'nun anılan eserinden iktibas edilmiştir.⁴⁹

Sonuç itibarıyla, tarih ve gelenekten yalıtılmış bir zihinle Kur'an'dan anlam üretmek Mealci söylem için de pek mümkün olmamıştır. Bilakis, Mealci söylem de bir ayetin veya surenin Mekki mi Medeni mi olduğunu göz önünde bulundurmuş; herhangi bir kelimeye ne anlam verileceği konusunda sözlüğe ve semantiğe başvurmuştur. Hâl böyle iken,

⁴⁷ Baltaşı, *İlk Mesajlar*, s. 81.

⁴⁸ M. Ali Baltaşı, "Kur'an'ın anlatım yöntemi üzerine", *Kalem*, sayı: 10, Temmuz-1988, S. 11.

⁴⁹ Baltaşı, *İlk Mesajlar*, s. 59-62. Krş. Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul t.y., s. 185-188.

Kur'an'ı 'güvenilir mealler'le anlamının mümkün olduğundan söz etmesi, kendi söyleminde ilkesizlik ve/veya yöntemsizlik diyebileceğimiz bir soruna yol açmıştır. Bütün bunlar bir yana, Kur'an'daki birçok ayette ne söylendiğini mealler vasıtasıyla anlamak muhaldir. Bu gerçeği teyit edecek bir örnek olarak Kur'ancı-Mealci zevata ait şu çeviri zikredilebilir:

andolsun örttüğü zaman geceye
 yarattıklarına andolsun erkek ve dişi olarak
 ve yaratılışına andolsun erkek ve dişinin,
 gerçekten farklıdır çabalarınız birbirinden sizin
 bağış yapar ve ittika eder her kim
 ve tasdik eder Hüsna'yı
 en kolayı kolaylaştırınız ona (92/Leyl, 1-7).

Peki, muhtemelen Mekki surelerdeki seci hususiyetine mütenasip bir üslup üretme kaygısıyla devrik cümle kalıplarının tercih edildiği bu tassannulu çevirinin imkân ve sınırları dâhilinde 92/Leyl, 1-7. ayetlerde ne anlatıldığını gerçekten anlamak mümkün müdür? Bizce, Kur'an'ın kavram dünyasına aşına olmayan bir Müslümanın, "ve tasdik eder Hüsna'yı / en kolayı kolaylaştırınız ona" şeklindeki ifadelerden anlam çıkarılması pek mümkün gözükmemektedir. Dahası, böyle bir mealin Kur'an'la ilk defa tanışan bir insanı, Allah'ın bilmece gibi konuştuğu düşüncesine sevk etmekten başka bir katkısı olmasa gerektir.

Meallerin özellikle mübtedi düzeyindeki okurlara Kur'an'ı anlama imkânını sunmadığı gerçeği, en azından kimi Mealciler tarafından da teslim edildiğinden olsa gerek, *Kalem* dergisinde yayımlanan meal denemeleri aynı zamanda birer tefsir denemesi niteliğindedir. İşte tam bu noktada denebilir ki Kur'an'ı mealler vasıtasıyla anlamının imkânından söz etmek düpedüz bir lâf-ı güzafıdır. Ayrıca unutmamak gerekir ki her meal bir yorumdur. Çünkü yüzlerce ayet iki veya daha fazla mânâyı mütehammilidir. Mesela, 28/Kasas, 68. ayet, "Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçim hakkı yoktur."⁵⁰ şeklinde tercüme edilebildiği gibi, "Ve [gerçek şudur:] dilediğini yaratan ve [insanlar için] en iyi olanı seçen senin rabbindir."⁵¹ şeklinde de çevirilebilmektedir. Zira *mā kāne lehumu'l-hı-yaratu* ibaresindeki *mā* nefy edatı olarak kabul edildiğinde, "Onların seçim hakkı yoktur" şeklinde bir mânâ ortaya çıkmakta, *mā* harfi *ellezî* mânâsında bir ilgi zamiri olarak kabul edildiğinde ise aynı ibare "Allah onlar için en iyi olanı seçer" şeklinde bir mânâ kazanmaktadır. Allah ayeteki *mā* harfini hangi anlamda kullandığına dair bir beyanda bulunmadığına göre, ilki Ehl-i Sünnete, ikincisi Mutezileye ait olan her iki yorum da lafza itibar cihetiyle sahih gözükmektedir. Peki, bu ayette ef'âl-i ibâd

⁵⁰ Mustafa Hizmetli, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*, Birleşik Yay., Ankara 1997.

⁵¹ Muhammed Esed'e ait bu çevirinin İngilizce aslı da şöyledir: "AND [thus it is:] thy Sustainer creates whatever He wills; and He chooses [for mankind] whatever is best for them". Muhammed Asad, *The Message of The Qur'_n*, Dar Al-Andulus, Gibraltar, 1984.

ve/veya salah-aslah meselesinden mi söz edilmektedir? Yukarıda naklettiğimiz çevirilere bakılırsa ayet tam da bu kelami meselelerle ilgili görülmektedir. Oysa klasik tefsirlere bakıldığında ayetin söz konusu meselelerle ilgili olmadığı, bilakis Hz. Muhammed'e nübüvveti layık görmeyen müşriklere, "Onların peygamber seçme hakları yoktur?" şeklinde bir cevap verildiği bilgisine ulaşılmakta,⁵² böylece anlamı kurtarmanın ancak tarih ve geleneğe başvurmakla mümkün olduğu gerçeği bir kez daha kendini göstermiş olmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Mealcilik, Kur'an'a dönüş çağrısındaki ısrarı dikkate alındığında çağdaş İslami kökenciliğin bir tezahürü olarak nitelendirilebilir. Kur'an'la yetinmek ve ondan başka bir kaynak kabul etmemek gerektiğine ilişkin vurgusu dikkate alındığında ise Mealcilik söyleminin düpedüz bir köksüzlüğü sonuç verdiği söylenebilir. Bu noktada, Kur'an'la yetinmenin Kur'an metniyle yetinmek anlamına gelmediğini bir kez daha hatırlatmak gerekir. Her şeyden önce, Kur'an tarih dışına değil belli bir tarihsel vasata nazil olmuştur. Bu nedenle, Kur'an metninin yanı sıra mânâsının da muhafaza edilebilmesini, dolayısıyla bir Kur'an pasajına zaman ve mekân farkına rağmen aynı mânânın verilebilmesini temin eden unsur, mânânın metinde mündemiç oluşu değil, taşıyıcılığını geleniğin yaptığı tarihsel bağlamlara sahip oluşumuzdur.

Kur'an'ın taşıdığı mânâ ve mesajın geleniğin sunduğu hazır bağlamlardan bağımsız olarak anlaşılması pek mümkün değildir. Bu sebepledir ki Kur'an'ın her okuyana eşit düzeyde hitap etmesi gerektiği fikrinden hareket eden, dolayısıyla bize söz konusu bağlamları veren tarihsel formasyondan özenle kaçınan Kur'ancı-Mealci söylem dahi salt metinle yetinememiştir. Hâl böyle iken, on beş asırlık tarihsel tecrübeyi reddetme fikrinden de her nedense vazgeçilmemiştir. Bu durum, muhtemelen sağlıklı bir yol ve yöntem arayışı içinde olmanın sebebiyet verdiği bir fikrî tekamülsüzlük olarak da teşhis edilebilir.

Öte yandan, Kur'ancı-Mealci söylemin bir bakıma gelenekte taş üstünde taş bırakmama azmini yansıtan eleştirel tavrı, her ne kadar saf İslam'a ulaşmak gibi sahih bir niyete mebni olsa da asırlar boyu sevad-ı a'zam nezdinde kutsallık atfedilen birçok dinî değer ve sembolü sırf Kur'ani olmadığı gerekçesiyle hiçe sayma gibi kötü bir sonuç doğurmuştur. Bu bağlamda, bir yönüyle yaygın Kur'an telakkisine tepki koymak diğer yönüyle de ilahî hitabı hayatın içine katmak ve onunla demistifiye edilmiş bir ilişki kurmak adına Kur'an ve meal derslerini fazlaca liberal denebilecek atmosferlerde yapagelmenin hayatı Kur'anileştirmekten ziyade Kur'an'ın şeyleştirilmesini intaç ettiği söylenebilir. Şey-

⁵² Ebu Muhammed İbn Atıyye, *el-Muḥarreru'l-vecîz*, Beyrut 2001, IV. 295-296; Ebû Muhammed el-Beğavî, *Me'âlimu't-tenzil*, Beyrut 1995, III. 452.

leştirme dediğimiz husus, bir bakıma iman ve imancılığın huzurundan aklın huzursuzluğuna geçiş olarak da ifade edilebilir. Aklın huzursuzluğuna geçiş ise, “Lâ ilâhe illellâh Hak birsün Muhammed(e)n Resulullah” diye iman tazeleyen bir köylünün gönül dünyasındaki huzura ermeyi derin bir hasrete dönüştüren bir durum olarak tavsif edilebilir.

Belki de değiştirilmesi teklif dahi edilemez kutsiyetleri salt Kur'an'a, Kur'an'ı da salt metne indirgemesi ve bu metinle demistifiye edilmiş bir ilişki kurmak adına bu metni nesneleştirilmesi sebebiyledir ki Mealci söylemin Kur'ani mesaj, Kur'ani görüş, Kur'ani perspektif gibi klişe tabirlerle müzeyyen fikirleri, hariçtekiler nezdinde pek samimi bulunmamıştır. Söylem sahipleri her ne kadar tepkisel olmadıklarını, geleneğe karşı rövanşist bir tavır takınmadıklarını belirtmiş olsalar da, geleneksel Kur'an telakkisine son derece sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Özünde haklı endişeler taşımakla birlikte saldırgan bir üslupla kendini dışa vuran bu tutum maşerî vicdanda istikrahla karşılanmıştır. Bu yüzden, Mealci söylemin Türkiye'nin yakın geçmişindeki Marksist-Leninist söylemlerin akıbetine uğraması, yani uzun soluklu olamaması, popüler bir destek bulamaması, dolayısıyla kendilerini dinî duyarlılıkları esasında tanımlamaya çalışan geniş kitlelere marjinal kalması mukadder olmuştur. Çünkü Müslüman halk, en azından gönül dünyasında başköşeye koyduğu din ve dinî değerleri afyon sayan sözde yerli Marksist-Leninist söylemlere hiç sıcak bakmadığı gibi, İslami geleneğin hadis, Sünnet gibi kutsallarını kıyasıya eleştiren Kur'ancı-Mealci söyleme de sempatiyle yaklaşmamıştır.

Bu sözlerimiz on beş asırlık geleneğin tümünü ibra etmeye çalıştığımız şekilde yorumlanmamalıdır. Bilakis gelenekte eleştirilmesi gereken çok şey mevcuttur ve yeri geldiğinde de sıkı biçimde eleştirilmelidir. Fakat tadil etmek için eleştirmek başka, tasfiye etmek için eleştirmek çok daha başka bir şeydir. Kur'ancı-Mealci söylemin eleştirisi geleneğin büsbütün tasfiyesine yöneliktir. Gelenek tasfiye edilince Kur'an'ın konuşmadığı her şey hakkında konuşma yetkisi çağdaş 'ben'in öznelliğine teslim edilmiş olmakta ve belki de “Kur'an'da haram kılınan içki, şaraptan ibarettir” gibi son derece cüretkâr yorumlar, böyle bir yetki devrinin tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. *Allāhu a'lem.*